

УДК 373.5.015.31:17.023.36]:159.923
DOI: 10.24144/2524-0609.2023.52.29-32

Бойчук Валентина Сергіївна

аспірант кафедри освітології та психолого-педагогічних наук
Київський університет імені Бориса Грінченка, м.Київ, Україна
v.boichuk.asp@kubg.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0002-5803-5316>

МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ АНАЛІЗ ВІКОВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПІДЛІТКІВ У КОНТЕКСТІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Анотація. У статті обґрунтовано актуальність проблеми формування готовності підлітків до міжкультурної комунікації у віковому контексті з позиції міждисциплінарного аналізу. Визначено причини актуальності вивчення такої проблематики: комунікація з представниками інших культур, реалізація академічної, професійної чи особистої мобільності. Метою поданого дослідження є формування готовності підлітків до міжкультурної комунікації за умови врахування їх вікових особливостей з педагогічного, соціального, психологічного, фізіологічного та аксіологічного аспектів. Провідними методами обрано аналіз та систематизацію наукової літератури, класифікація, узагальнення. Представлено позиції, що є ґрунтовними у контексті проблеми дослідження, а саме: 1) суттєвий вплив на підлітків має процес їх соціалізації, передусім у власному оточенні; 2) у підлітковому віці починає формуватися життєва мотивація людини; 3) урахування можливостей організму підлітків і висування посилюючих вимог. З'ясовано, що для залучення всіх присутніх на занятті учнів, є доцільним застосовувати інтерактивні колективні методи навчання, які дозволяють педагогу встановити з підлітками емоційно - інтелектуальні взаємини націлені на досягнення спільного успіху. Розкрито варіативність сучасних методик і технологій, які передбачають використання технологічних, програмних та технічних засобів, а саме: тренінгові методи, інтерактивні колективні методи навчання, веб-квести, методи проєктів, рольові ігри, діалогові технології, методи симуляції та інтерактивного моделювання. З'ясовано, що вказані методики і технології формування готовності підлітків до міжкультурної комунікації забезпечують усвідомлення підлітками власної культурної ідентичності, інтерес та повагу до загальнолюдських і національних культурних цінностей.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, вікові особливості, підлітки, формування готовності.

Вступ. У сучасному глобалізованому світі важливість якісної підготовки здобувачів освіти до міжкультурної комунікації важко переоцінити. Адже лише належна готовність до успішної комунікації з представниками інших культур спроможна істотно підвищити конкурентоздатність молоді в будь-якому соціумі, забезпечити реалізацію її академічної, професійної чи особистої мобільності, наприклад, для продовження навчання, отримання більш престижної роботи, в тому числі і за межами власної країни.

Проте, існуючі нагальні проблеми вказаної підготовки у вітчизняній педагогічній науці дотепер ще не вирішені. На нашу думку, це пов'язано з недостатньою кількістю наукових розробок з даних питань, що суттєво звужує як обсяг фактичних даних, які підлягають науковому аналізу, так і можливість вибору із запропонованих вченими, найбільш оптимальних і дієвих методик підготовки здобувачів освіти до міжкультурної комунікації.

Так, практикою доведено, що люди найбільш схильні до сприйняття і запам'ятовування значних обсягів нової інформації, а також набуття певних навичок саме в молодшому віці. Відтак, чим раніше розпочнеться цей процес, тим раніше учні зможуть ефективно застосовувати свої знання та вміння. Психологи відмічають, що «ті прогресивні зміни, які сформувались внаслідок психічного розвитку, вже не зникають, а залишаються надбанням особистості...», «кожна нова психічна структура виникає на основі попередньої, а не на чистому місці ... Вона ... утворюється з того, що вже є в індивіда, і що він засвоїв із суспільного середовища», а «... кількісні накопичення психічних функцій спричиняють якісні перетворення» [1, с.23–25].

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Так, якщо питання формування готовності до міжкультурної комунікації студентів закладів вищої освіти різних спеціальностей в Україні досліджувались такими вченими як І. Бахов, Я. Гнатенко, С. Гор-

лач, А. Козак, С. Костюк, С. Ніколаєва, Г. Салашенко, М. Сотер та деякими іншими, то вітчизняні наукові розробки про особливості цієї педагогічної діяльності стосовно здобувачів базової середньої освіти майже повністю відсутні.

І це незважаючи на той очевидний факт, що починаючи процес формування готовності особистості до міжкультурної комунікації і закладення фундаментальних основ потрібних знань і вмінь має саме середня школа.

Тобто, отримані підлітками в середній школі базові знання, уміння та навички з міжкультурної комунікації повинні стати фундаментом для їх саморозвитку або подальшого розвитку під час навчання у закладах вищої освіти.

Окремі питання вікової психології підлітків були розглянуті такими науковцями як: О. Сергєєва (психічний розвиток підлітків), О. Столярчук (загальні питання вікової психології), Р. Павелків (розвиток особистості в підлітковому віці), І. Булах (самоствердження особистості підліткового віку), О. Скрипченко (розвиток вищих психічних функцій у підлітковому віці).

Метою статті є міждисциплінарний аналіз вікових особливостей підлітків у контексті міжкультурної комунікації з педагогічного, соціального, психологічного, фізіологічного та аксіологічного аспектів.

Методи дослідження: аналіз та систематизація наукової літератури, класифікація, узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Науковці справедливо визнають, що виховання та навчання підлітків викликає більше складнощів педагогічного характеру порівняно з навчанням більш дорослих здобувачів освіти – студентів [2; 3].

Зокрема, підходячи до цього питання з позиції соціального аспекту, необхідно зазначити, що сильний вплив на підлітків має процес їх соціалізації, передусім у власному оточенні: серед друзів, знайомих, однокласників і т.п. При цьому, нерідко для

підлітків є дуже важливим відношення до них однолітків, яке значить для них більше ніж думка дорослих, а іноді навіть і більше ніж оцінка їх поведінки вчителями чи батьками. У такому випадку підлітки насамперед, прагнуть завоювати повагу представників свого оточення (мікро соціального середовища) і зважають саме на їх оцінку своїх успіхів, досягнень і здібностей. Результати такої оцінки впливають на розуміння підлітками своєї соціальної ролі в колективі, формування у них відповідної самоповаги – високої чи низької. Щодо *фізіологічного* аспекту, то відносно підлітка із колективом залежать і від зовнішності конкретного підлітка, оскільки саме в цей період коли він соціалізується, проходить і фізіологічна перебудова його організму. Розвиток ендокринної системи впливає на коливання вегетативних функцій, що може проявлятися у вигляді емоційної нестійкості, пітливості, прищав, ожирінні чи схудненні, блідості або почервонінні шкіри тощо.

Також, потрібно мати на увазі, що в учнівському колективі може бути присутній неформальний лідер з числа підлітків, який є для них своєрідним авторитетом і має вплив на їх поведінку. У разі, якщо такий лідер, в тому числі і використовуючи бажання підлітків бути в центрі уваги, завоювати чи зміцнити певний статус у класі або колі друзів, належати до значимої групи, здійснює дезорганізуючий вплив на колектив підлітків, цей вплив треба нівелювати. З педагогічної точки зору жорсткі дії з боку вчителя, придушення підліткового прагнення до самостійності і самоствердження, зневажливе і зверхнє ставлення може спричинити розвиток підліткового негативізму, непокори, впертості, неорганізованості або слабовілля [4]. Тому, «наводити порядок» треба не нав'язуючи певних рішень, а використовуючи відповідні роз'яснення, апелюючи до співчуття, співпереживання. Як слушно вказує І. Булах тільки тактовне ставлення до підлітка, підтримка його в очах ровесників створюють психологічно сприятливе підґрунтя для ефективного впливу на нього виховних засобів педагога. Суттєву критику дорослого підліток адекватно може сприймати лише наодинці [5].

Виходячи з вимог *психологічної* точки зору, це допоможе виявити реальну причину конфліктів, створити та/або зберегти здоровий психологічний клімат в класі, не допустити фактів булінгу, відчуження окремих підлітків від активної участі у освітньому процесі. Необхідно відмітити, що негативну роль можуть зіграти як недооцінка, так і переоцінка себе підлітком, оскільки це обумовлює або надмірну тривожність, страх висловлювати свою думку і невпевненість у собі або навпаки, зазнайство, презирство до іншої точки зору, прагнення протиставляти себе колективу. Вказані відхилення від об'єктивної оцінки можуть призвести до спотворення реального стану речей в свідомості підлітків, розчарування у собі, байдужості. Іноді байдужість буває показною, коли підлітки демонструють її навіть по відношенню до важливих подій, а батьки жаліються, що підліток став «не чулимим», його нічого не хвилює і не радує. В дійсності ж підліток, як правило, просто хоче таким чином звернути на себе увагу батьків чи близьких, оскільки, наприклад, вважає якісь дії чи слова дорослих по відношенню до себе несправедливими.

На нашу думку, з педагогічної точки зору, завдання вчителя полягає в тому, щоб відкоригувати світосприйняття учнів, зменшити їх вразливість, не допустити виникнення будь-яких патологічних форм поведінки, а також безвідповідальності (невміння чи небажання підлітка передбачити чи врахувати наслідки своїх вчинків). Для цього, вчитель, повинен

добре знати природу фізіологічних і психологічних процесів, які відбуваються в цей період в організмі підлітка, розуміти причини, чому підлітки не завжди адекватно реагують на зауваження дорослих чи ровесників. У дівчаток в основному це виявляється в підвищеній образливості, безпричинній зміні настрою, у хлопчиків – в агресивності [6].

Виховання підлітків покладає на педагогів велику відповідальність ще й тому, що у підлітковому віці починає формуватися життєва мотивація людини, закладаються основи ієрархії її потреб і цінностей – матеріальних, духовних та суспільних. Підлітки починають відчувати сутність моральних якостей людини, розуміти різницю між мужністю і «поміркованою» поведінкою, вірністю і «вмінням вибрати правильну сторону», бажанням боротися за справедливість і твердженням, що «від маленької людини все одно нічого не залежить».

Застосовуючи аксіологічний підхід, можна відмітити, що від того, які потреби та цінності стануть для підлітка головними у житті, будуть залежати і шляхи його розвитку та самоствердження як особистості, а також його пріоритети, наприклад, бажання вчитись. Лише за наявності такого бажання учень буде примушувати себе вчитись і прикладати для цього необхідні зусилля, і саме тому вчитель має допомогти підлітку усвідомити корисність знань для досягнення успіху не тільки в навчанні, а й у житті у цілому.

Адже, як цілком вірно вказують О. Сергєєнкова і О. Столярчук свідоме позитивне ставлення до навчання у підлітка виникає тоді, коли знання набувають сенсу знярядь побудови майбутнього дорослого життя та відповідають пізнавальним інтересам [1].

Психологічна наука стверджує, що для взаєморозуміння між учнями і вчителем мають бути довірливі відносини, що неможливо без встановлення психологічного контакту між ними. У свою чергу, такий контакт залежить від манери спілкування педагога, його терпіння, компетентності, здатності не тільки логічно донести до учнів свої аргументи, а й добитися розуміння на чуттєвому чи навіть інтуїтивному рівнях. Адже, як правильно зазначає В. Сухомлинський головне завдання вчителя – створити в класі атмосферу доброти й відвертості, товарищескості, взаєморозуміння й взаємодопомоги, чуйності, а суть виховання на його думку це вміння викликати в підлітка оцінку своїх вчинків, в яких відображається ставлення до інших, до себе [7].

Розподіляючи навчальний матеріал педагог має враховувати фізіологічні можливості організму підлітків і висувати посилені вимоги, уникаючи як переважання, так і марної трати часу на уроці.

Зокрема, в 5-9 класах, як зазначають *психологи*, відбувається розвиток творчої активності та логічної пам'яті підлітків, вони починають засвоювати поняття, абстрактно міркувати. Зокрема, учні основної школи набувають здатність до будь-якого роду комбінаторних операцій, класифікації неоднорідних об'єктів, аналізу нових сполучень предметів і категорій, вживання в мовленні абстрактних висловлювань, співставлення різних ідей і думок [4]. Увага стає більш керованою, контрольованою, у порівнянні з молодшими школярами, підліток здатний зберігати тривалий час стійкість і високу інтенсивність уваги, у нього виробляється вміння швидко концентрувати і чітко розподіляти її [8]. Водночас, для ефективного сприйняття підлітками учбового матеріалу краще виокремлювати і підкреслювати логічний зв'язок між його частинами.

Для залучення всіх присутніх на занятті учнів,

педагогічна наука рекомендує застосовувати інтерактивні колективні методи навчання, які дозволяють педагогу встановити з підлітками емоційно-інтелектуальні взаємини націлені на досягнення спільного успіху.

Так, ще В. Сухомлинський пропонував вчителям частіше використовувати такий метод, як урок-гру. Метод проектів (який спершу в США мав назву метод проблем) також є доволі перевіреним, оскільки існує понад сто років. На сьогоднішній день педагогічною наукою розроблений цілий арсенал прийомів, методів, методик і технологій, які можна застосовувати для здобуття учнями знань у тісному зв'язку з реальною життєвою практикою.

Так, сучасні методики і технології передбачають використання технологічних, програмних та технічних засобів, які містять інтерактивні способи взаємодії користувачів, читачів, слухачів, глядачів як між собою, так і з відповідними програмами, електронними і хмарними базами даних, в тому числі Open Educational Resources (відкриті освітні ресурси), Global Education Net (глобальне освітнє віртуальне середовище), з мережою Інтернет, з YouTube тощо.

Наприклад, для формування готовності підлітків до міжкультурної комунікації, разом із вказаними засобами доцільним буде використання тренінгових методів, які пропонують декілька альтернативних рішень розв'язання однієї міжкультурної комунікативної проблеми та застосування інноваційної технології – Web Quests, яка об'єднує гру з інтерактивним навчанням і передбачає отримання інформації з мережі Інтернет. Також, для цих цілей корисними будуть методи проектів і рольових ігор, діалогових технологій, а також методи симуляції і інтерактивного моделювання, які допомагають «зануритись» в іншу культуру, дозволяють штучно моделювати саме ту міжкультурну комунікативну ситуацію, яка може становити проблему і робити це стільки разів, скільки це потрібно.

Використання вказаних методик і технологій краще підходить саме для сучасних поколінь підлітків (яких називають «Z» і «Альфа») оскільки, внаслідок раннього контакту з новітніми технологіями, їх представники набагато легше опановують знання

в ігровій формі [9]. Крім того, порівняно із своїми попередниками, ці покоління вільно відчують себе в мережевому Інтернет - середовищі, швидко орієнтуються в штучно створених ситуаціях і найбільш адаптовані до комп'ютеризованого інформаційного суспільства, де поступово створюється новий тип культури, сконцентрований навколо створення знань – informative culture, а індивідуум взагалі має шанси перетворитись з Homo Sapiens в Homo Intelligens [10].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Для підготовки підлітків до міжкультурної комунікації вказані методики і технології забезпечують усвідомлення ними власної культурної ідентичності, інтерес та повагу до загальнолюдських і національних культурних цінностей, здатність їх ідентифікувати і порівнювати, потребу у самовдосконаленні і бажання отримувати нові знання, знайомитись з іншими культурами, спрямованість на міжкультурну комунікацію, толерантність, повагу до іншої точки зору, здатність до проявів довіри і емпатії, вміння бути ввічливим та уважним, відкритість до різноманітних культурних досвідів і впливів.

Крім того, відбувається збільшення іншомовного словникового запасу підлітків, вони набувають досвіду практичного володіння іноземною мовою (у вигляді говоріння, аудіювання, читання та письма), знання вербальних, паравербальних і невербальних засобів міжкультурної комунікації, а також стратегій і тактичних прийомів такої комунікації, знання менталітету, цінностей та специфіки «своєї» і «чужої» культури, розуміння іншокультурних побутових, соціальних і політичних явищ, вдосконалюють вміння і навички користування комп'ютерами, смартфонами, іншими гаджетами, месенджерами, Інтернетом, електронними та «хмарними» базами даних і т.п.

Як наслідок підлітки отримують здатність успішно функціонувати в іншокультурному середовищі, в тому числі соціалізуватися, навчатися, провадити певну діяльність, зокрема брати ефективну участь в міжкультурній комунікації, яка виникає на основі інтеграції і динамічної комбінації належних знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей.

Список використаної літератури

1. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Вікова психологія. Київ : «Центр учбової літератури», 2012. 376 с.
2. Винославська О. В. Психологія. Київ : Фірма „ІНКОС“, 2005. 351 с.
3. Павелків Р. В. Вікова психологія. Київ: Кондор, 2011. 468 с.
4. Носенко Ю. Г., Сухих А. С. Психолого-педагогічні особливості навчання учнів основної школи здоров'язбережувальному використанню програмно-апаратних засобів. Київ: Компрінт, 2017. 156 с.
5. Булах І. С., Лук'янов А. О. Специфіка становлення самоствердження особистості підліткового віку. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2013. №13. С.154-163.
6. Скрипченко О. В. Вікова та педагогічна психологія. Київ: Каравела, 2007. 400 с.
7. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5 т. Київ: Б.в., 1977. – Т. 4. 626 с.
8. Єрмолаєва М. В. Психологія розвитку: Методичний посібник для студентів заочної та дистанційної форм навчання. URL: <http://medbib.in.ua/psihologiya-razvitiya-metodicheskoe-posobie.html> (дата звернення 25.03.2023).
9. Коростіль Л. А. Покоління Z: пошук способів педагогічної взаємодії. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5229 (дата звернення 25.03.2023).
10. Masuda Y. Hypothesis on the Genesis of Homo Intelligence. *Futures*. 1985. №5. P.492–494.

References

1. Serhieienkova, O.P., Stoliarchuk, O.A., Kokhanova, O.P., & Pasiеka, O.V. (2012). *Vikova psykhologhiia* [Age psychology]. Tsentr uchbovoi literatury. [in Ukrainian].
2. Vynoslavskа, O.V. (2005). *Psykhologhiia* [Psychology]. INKOS. [in Ukrainian].
3. Pavelkiv R.V. (2011). *Vikova psykhologhiia* [Age psychology]. Kondor. [in Ukrainian].
4. Nosenko, Yu.H., Sukhikh, A.S. (2017). *Psykhologo-pedahohichni osoblyvosti navchannia uchniv osnovnoi shkoly zdorov'iazberezhuvalnomu vykorystanniu prohramno-aparatnykh zasobiv* [Psychological-pedagogical features of teaching elementary school students the health-saving use of hardware and software]. Komprynt. [in Ukrainian].
5. Bulakh, I.S., & Luk'ianov, A.O. (2013). Spetsyfika stanovlennia samostverdzhennia osobystosti pidlitkovoho viku [The specifics of the formation of self-affirmation of the personality of adolescence]. *Mizhnarodnyi naukovyi forum: sotsiologhiia, psykhologhiia, pedahohika, menezhment*, 13, 154–163. [in Ukrainian].
6. Skrypchenko, O.V. (2007). *Vikova ta pedahohichna psykhologhiia* [Age and pedagogical psychology]. Karavela. [in Ukrainian].
7. Sukhomlynskyi, V.O. (1977). *Vybrani tvory* [Selected works] (Vol.4). B.v. [in Ukrainian].

8. Yermolaieva, M.V. (2003). *Psykhohitiia rozvytku* [Development psychology]. Retrieved from <http://medbib.in.ua/psihologiya-razvitiya-metodicheskoe-posobie.html> [in Ukrainian].
9. Korostil, L.A. (2018). *Pokolinnia Z: poshuk sposobiv pedahohichnoi vzaiemodii*. [Generation Z: searching for ways of pedagogical interaction]. Retrieved from https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5229 [in Ukrainian].
10. Masuda, Y. (1985). Hypothesis on the Genesis of Homo Intelligence. *Futures*, 5, 492-494.

Стаття надійшла до редакції 29.03.2023 р.
Стаття прийнята до друку 02.04.2023 р.

Boichuk Valentyna

PhD Student

Department of Education, Psychological and Pedagogical Sciences
Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine

INTERDISCIPLINARY ANALYSIS OF THE AGE CHARACTERISTICS OF TEENAGERS IN THE CONTEXT OF INTERCULTURAL COMMUNICATION

Abstract. The article substantiates the relevance of the problem of forming teenagers' readiness for intercultural communication in the age context from the point of view of interdisciplinary analysis. The reasons for the relevance of studying such issues are indicated: communication with representatives of other cultures, implementation of academic, professional or personal mobility. The purpose of the presented research is to do the interdisciplinary analysis of the age characteristics of teenagers` in the context of intercultural communication from pedagogical, social, psychological, physiological and axiological aspects. Analysis and systematization of scientific literature, classification, generalization were chosen as the leading methods. Positions are presented that are fundamental in the context of the research problem, namely: 1) the process of their socialization has a strong influence on teenagers, primarily in their own environment; 2) a person's life motivation begins to form at the teenager's age; 3) taking into account the capabilities of the teenager's body and giving feasible tasks. It was found that in order to engage all students at the lesson, it is desirable to use interactive collective learning methods that allow the teacher to establish emotional and intellectual relationships with teenagers aimed at achieving joint success. The variability of modern methods and technologies, which involve the use of technological, software and technical means, is revealed, namely: training methods, interactive collective learning methods, web quests, project methods, role-playing games, dialogue technologies, simulation and interactive modeling methods. It is noted that the indicated methods and technologies of forming teenagers' readiness for intercultural communication ensure awareness of their own cultural identity, interest and respect for universal and national cultural values.

Key words: intercultural communication, age characteristics, teenagers, formation of readiness.